

І.В. Заставний, ст. гр. УНЗ-11-БЗ
Науковий керівник: Н.О. Приходькіна,
к.п.н., ст. викл. Інституту менеджменту
та психології ДВНЗ «УМО» НАПН
України

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. У статті автором проаналізовано основні напрями патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів, подано сутність і завдання патріотичного виховання, проаналізовано законодавчу базу щодо даної проблематики.

Ключові слова: патріотичне виховання, учні загальноосвітніх навчальних закладів.

Аннотация. В статье автором проанализированы основные направления патриотического воспитания учащихся общеобразовательных учебных заведений, выявлена сущность и задачи патриотического воспитания, проанализирована законодательная база по данной проблематике.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, учащиеся общеобразовательных учебных заведений.

Annotation. In the article the author analyzes the main directions of Patriotic education of students of secondary schools, presented the essence and tasks of Patriotic education, analysis of legislative base in this field.

Key words: Patriotic education, students of secondary schools.

Актуальність. Державотворчі процеси, що відбуваються в незалежній Україні протягом останніх десятиліть зумовлюють необхідність вирішення проблеми виховання національно свідомих громадян, справжніх патріотів, відданих Вітчизні, готових до плідної праці в ім'я рідного народу. Система освіти загалом і загальноосвітня школа зокрема мають ефективно вирішувати складні виховні завдання, які знайшли своє відображення в державних документах: Національній Доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа), Концепції художньо-естетичного виховання учнів у навчально-виховних закладах України. Стрижнем системи виховання в українській школі стає національна ідея, яка відіграє роль консолідуючого фактора в становленні молодого покоління,

формування у нього активної громадянської позиції, відповідальності за народ, країну.

Розвиток сучасної системи шкільної освіти передбачає її переорієнтацію від авторитаризму в навчанні і вихованні школярів до гуманних суб'єкт-суб'єктних взаємин, доброзичливого і толерантного ставлення до дітей, впровадження принципів демократизації і гуманітаризації, застосування особистісно-розвивальної методології та відповідних інноваційних методик.

Патріотичне виховання належить до пріоритетних напрямів національної системи виховання і передбачає формування патріотичних почуттів, любові до свого народу, глибокого розуміння громадянського обов'язку, готовності відстоювати державні інтереси Батьківщини. До засобів патріотичного виховання належать рідна мова, вітчизняна історія, українська література, рідна природа, українська культурно-духовна спадщина тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вихованню у дітей і молоді патріотизму надавали першочергового значення корифеї вітчизняної педагогіки Г.Ващенко, О.Духнович, І.Огієнко, С.Русова, Я.Ряппо, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, К.Ушинський та ін.

Проблему формування в учнів патріотичних почуттів, національної самосвідомості розглядали в контексті загального процесу виховання молодого покоління українські дослідники Т.Бондаренко, В.Борисов, О.Вишневський, Т.Гавлітіна, О.Коркишко, В.Кузь, Р.Петронговський, Ю.Руденко, М.Сметанський, М.Стельмахович, Б.Ступарик; О.Стьопіна, К.Чорна та ін. До робіт, що торкаються психологічних аспектів етносвідомості належать праці І.Беха, Й.Боришевського, П.Гнатенко, О.Киричука, В.Павленко, М.Пірен, С.Тагліна, О.Хрущ та ін.

Важливим завданням виховання в українській школі є також подолання в учнів недовіри й підозрілості у ставленні до інших народів і націй,

сприяння толерантності міжнаціональних відносин в умовах багатонаціональної держави. Зв'язок національно-патріотичного виховання з полікультурним, метою якого є формуванням етики міжетнічних стосунків обґрунтовували Н.Миропольська, Г.Назаренко, О.Сухомлинська, Г.Філіпчук та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблему патріотичного виховання учнівської молоді ґрунтовно розкрито в кандидатських дисертаціях українських учених, які концентрували дослідницьку увагу на специфіці прояву патріотизму у старшокласників у позанавчальній виховній діяльності (Р.Петронговський), у роботі з підлітками в умовах позашкільних навчальних закладів (Т.Гавлітіна).

Зважаючи на відсутність єдиного підходу до проблеми, що розглядається, та узагальнюючи вказані праці філософів, психологів і педагогів, маємо підстави уточнити сутність поняття патріотизм як стійке соціально-психологічне утворення, складну інтегральну якість особистості, яка характеризує її ціннісне ставлення до Батьківщини в органічній єдності національно-етнічного та національно-громадянського аспектів і проявляється в культуротворчій діяльності.

Завдання патріотичного виховання:

- забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості в Україні відповідно до її інтересів та можливостей;
- виховання правової культури, поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки — Герба, Прапора, Гімну України та історичних святинь;
- сприяння набуттю молоддю соціального досвіду, успадкування духовних та культурних надбань українського народу;
- формування мовної культури, оволодіння та вживання української мови як духовного коду нації;

- формування духовних цінностей українського патріота: почуття патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, Української Держави, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне на прикладах героїчної історії українського народу та кращих зразків культурної спадщини;

- відновлення і вшанування національної пам'яті;
- утвердження в свідомості громадян об'єктивної оцінки ролі українського війська в українській історії, спадкоємності розвитку Збройних Сил у відстоюванні ідеалів свободи та державності України і її громадян від княжої доби, Гетьманського козацького війська, військ Української народної республіки. Січових стрільців, Української повстанської армії до часів незалежності;

- формування психологічної та фізичної готовності, молоді, до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави, підвищення престижу і розвиток мотивації молоді до державної та військової служби;

- відродження та розвиток українського козацтва як важливої громадської сили військово-патріотичного виховання молоді;

- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, людей похилого віку, турбота про молодших та людей з особливими потребами;

- консолідація діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, навчальних закладів, громадських організацій щодо національно-патріотичного виховання;

- сприяння діяльності установ, навчальних закладів, організацій, клубів та осередків громадської активності, спрямованих на патріотичне виховання молоді;

- підтримання кращих рис української нації – працелюбності, прагнення до свободи, любові до природи та мистецтва, поваги до батьків та родини;

- створення умов для розвитку громадянської активності, професіоналізму, високої мотивації до праці як основи конкурентоспроможності громадянина, а відтак, держави;

- сприяння розвитку фізичного, психічного та духовного здоров'я, задоволення естетичних та культурних потреб особистості;

- виховання здатності протидіяти проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадської діяльності;

- створення умов для посилення патріотичної спрямованості телерадіомовлення та інших засобів масової інформації при висвітленні подій та явищ суспільного життя;

- реалізація індивідуального підходу до особистості та виховання.

Основними державними інституціями, що забезпечують питання формування і реалізації державної політики у сфері патріотичного виховання молоді є Міністерство освіти та науки, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, РНБО України, Міністерство оборони, Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України та інші.

Значну роботу по реалізації патріотичного виховання молоді проводить Міністерство освіти та науки. В Національній доктрині розвитку освіти (затверджена Указом Президента №347 від 17.04.2002) зазначається, що національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета - виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин. Одним із шляхів забезпечення патріотичного виховання в школі є створення відповідних навчальних програм з предметів гуманітарного циклу (Історія, Людина і світ), які б відображали основні етапи становлення української державності та

висвітлювали життя та діяльність видатних українських діячів. Особлива увага приділяється викладанню історичних дисциплін, так як саме через них здійснюється конструювання національного історичного наративу через докорінне оновлення поглядів на минуле України та звільнення його від стереотипів та міфів радянсько-імперської доби. В Державному стандарті базової і середньої освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України N 24 від 14 січня 2004 р., зазначається: «Викладання історичних дисциплін спрямоване на виховання в особистості рис патріота України, активного компетентного громадянина, людини з гуманістичними і демократичними цінностями»[1].

За 17 років незалежності видано 3,5 тис. назв навчально-методичної літератури з історії України, що є значним позитивним досягненням. Хоча якісне наповнення підручників з історії України не завжди відповідає високим навчальним та виховним вимогам. Зокрема за підсумками Робочої наради з моніторингу підручників історії України для середніх шкіл було зазначено, що підручники «не відповідають ні державному стандарту, ні сучасному стану історичної науки, ні потребам суспільства» [2, с. 34].

Досить цінним і корисним в контексті патріотичного виховання української молоді було б створення нового дизайнерського оформлення палітурок підручників і зошитів. При цьому іноді варто звертатися до досвіду радянських часів. Як ми пам'ятаємо, в той час на багатьох зошитових палітурках можна було побачити графічний малюнок з написом, які несли в собі певне інформаційне та ідеологічне наповнення. Наприклад на палітурці зошита був намальований Кремль і підпис «Москва – столиця нашей родины, Кремль» або портрет з написом «Михаил Ломоносов, русский ученый» та інші. То чому б нашим видавництвам при підтримці Міністерства освіти та науки України не перейняти ці позитивні ідеї і не випускати зошити з малюнками і написами про визначні історичні події та про найбільш видатних українців. Таким шляхом можна було б ненав'язливо і швидко

познайомити українців з усіма достойними гетьманами України, київськими князями, гетьманськими столицями, представниками уряду УНР, історичними пам'ятками України, тощо.

Для покращення якісного наповнення підручників з Історії України доцільно активніше залучати українські інституції, які можуть проводити експертизу змісту підручників, зокрема Інститут історії АН УРСР, Український інститут національної пам'яті. Як зазначає керівник Українського інституту національної пам'яті академік І.Юхновський, що одним із першочергових завдань Українського інституту національної пам'яті є аналіз існуючих засобів подання історії України, перш за все шкільних підручників[3, с. 14]. Український інститут національної пам'яті ініціює створення групи авторитетних істориків, котрі працюватимуть над переглядом змісту підручників і посібників з історії України під кутом зору такого трактування історичної пам'яті українського народу, яке сприятиме розвитку патріотизму і національної гордості та гідності у молодого покоління.

Патріотичне виховання у школі також здійснюється через систему позакласних заходів, зокрема організовуються табори патріотичного спрямування, здійснюються екскурсії по «місцях пам'яті», проводяться відповідні науково-практичні конференції, реалізуються дослідно-експериментальні роботи. За останній час було проведено декілька науково-педагогічних досліджень, зокрема на базі Миколаївського муніципального колегіуму була здійснена дослідно-експериментальна робота за темою: «Формування національної самосвідомості учнів на традиціях кобзарського мистецтва», на базі Рогатинської гімназії імені Володимира Великого Івано-Франківської області - дослідно-експериментальна робота за темою: «Виховання духовності, національної свідомості особистості на засадах християнської моралі та національних цінностей українського

народу». У 2008 році був проведений фізкультурно-оздоровчий патріотичний фестиваль школярів України «Нащадки козацької слави».

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України №286 від 06.04.2007 була розроблена програма проведення комплексних навчально-тематичних екскурсій з учнівською та студентською молоддю «Моя країна – Україна» (з відвідуванням визначних краєзнавчих, географічних, історичних, етнографічних об'єктів). Зокрема відповідно до програми проводяться такі екскурсії: «Шляхами козацької звитяги» (Луцьк – Берестечко –Пляшева), «Шляхами козацької слави», (Регіонально-ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя»), «Поле козацької слави»(Історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви»), Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви», Острів Хортиця – Національний заповідник України та інші.

Відповідно до Орієнтовного плану всеукраїнських і міжнародних очно-заочних масових заходів з учнівською та студентською молоддю Міністерства освіти і науки України 28-30 січня 2009 року у м. Харкові відбулася III Всеукраїнська філософська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід».

Певні напрацювання в цій галузі має Інституту проблем виховання Академії педагогічних наук України. Зокрема ним була розроблена програма «Формування духовності як складової національного виховання учнів». При підтримці Інституту проблем виховання Академії педагогічних наук України та ряду громадських організацій зокрема Світового Ювілейного оргкомітету відзначення національних дат 2008-2009рр., Ради Українського козацтва при Президенті України, Центру національного відродження, Співки української молоді, Всеукраїнської громадської козацької дитячої організації «Дніпровська Січ» та інших організацій у вересні 2008 року був проведений круглий стіл на тему «Від єдиної державної концепції – до державної політики патріотичного виховання українських громадян» на якому були

висунуті ініціативи щодо заснування єдиного міжвідомчого центру патріотичного виховання, який би реалізовував державну політику в даній галузі. Першим кроком у цьому напрямку було створення в червні 2008 року Всеукраїнського центру патріотичного виховання молоді, ініціатором якого виступили Центр національного відродження та представники молодіжних патріотичних організацій.

Міністерство оборони України реалізує ряд заходів по патріотичному вихованню особистого складу української армії. Відповідно до Директиви Міністра оборони від 17.04.06 № Д-22 «Про вдосконалення системи військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України» оборонне відомство акцентувало увагу на проведенні патріотичних заходів спільно з місцевими органами влади. Яскравий приклад – спільний пілотний проект Міністерства оборони і територіальної громади міста Українки Київської області «Захист Вітчизни – спільна справа». В навчальних закладах міністерства патріотичне виховання є невід’ємною складовою формування моральних засад майбутніх захисників Батьківщини. Наприклад у Львівському інституті Сухопутних військ вже стало традицією щорічне проведення військово-патріотичної акції «Офіцер честі інституту», під час якої вшановуються офіцери, які за підсумками року досягли значних успіхів у навчанні та патріотичному вихованні підлеглих. Досить схвальним є також створення нових навчальних закладів, які здійснюють виховання на кращих козацьких традиціях, зокрема військового ліцею в селищі Батурин (Указ Президента України № 1131/2007 від 21.11.2007 «Про деякі питання розвитку Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» та селища Батурин»).

На жаль недофінансування основних програм міністерства в останні роки значно погіршило стан справ в цьому напрямку. Зокрема згідно соціологічних досліджень Інституту педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України щодо проблем вдосконалення

військово патріотичного виховання із 339 опитаних респондентів – офіцерів Збройних сил України, які безпосередньо відповідають за стан вихованням підлеглих, жоден не оцінив рівень своїх знань про теоретико-методологічні засади ВПВ як високий; лише 99 з них (29,2%) вважають його вище середнього, а основна частина – 195 респондентів (69,9%) вважає його середнім (57,5%) і нижче середнього (12,4%). У зв'язку з цим 79,6% офіцерів вважають необхідним підвищення ефективності ВПВ у військових частинах (підрозділах), 18,6% – швидше так, ніж ні, і лише 0,9% – ні [4, с. 18].

Певні напрацювання по реалізації патріотичного виховання має Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту. Відповідно до Закону України N 1281-IV від 18 листопада 2003 року «Про загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2008 роки» міністерство реалізовало ряд відповідних заходів. У 2006 році міністерством були підготовлені пропозиції до проекту Загальнодержавної програми патріотичного виховання молоді, яка так і не була прийнята до цього часу.

Лише останнім часом було прийнято ряд нормативно-правових документів і виділені відповідні кошти, що значно активізувало роботу у цьому напрямку. Зокрема з 2009 року Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту реалізує Державну цільову соціальну програму «Молодь України» на 2009-2015 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 р. N 41) одним із завдань якої є утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей. На реалізацію цього завдання планується виділити 7975 тисяч гривень. Частина коштів виділяється на підтримку молодіжних організацій національно-патріотичного спрямування, зокрема «Пласту», «Молодої просвіти» Дитячо-юнацького товариства «Січ» (ДЮТ), Асоціації гайдів України (АГУ), Асоціації скаутів України (АСУ) та інших.

Найбільш масовою і активною є Національна скаутська організація України «Пласт», яка провела значну кількість заходів патріотичного

спрямування, зокрема можна відзначити реалізацію двох спільних з Міністерством України сім'ї, молоді та спорту програм: «Я можу!», «Вперед і вгору». У рамках проектів були також проведені всеукраїнські акції: шість таборів козацького гарту для дітей 11-18 років, два табори для дітей віком 6-11 років, інтелектуально-мистецьке змагання із народознавства «Орлікіада», гра-квест «За соборну Україну» приурочену 90-ої річниці акту Злуки, вечір патріотичної пісні присвячений пам'яті героїв Крут, фестиваль патріотичного слова – «Дух лицарства» та інші заходи. «Пластом» були проведені також два спортивних змагання «Спартакіада», фестиваль дитячої творчості «Дитячі мрії», ряд семінарів та навчань. За власні кошти пластових осередків проведено понад 100 літніх та зимових таборів, різноманітні акції та навчання. Також з 1998 року Пласт проводить Всеукраїнську акцію «Віфлеємський вогонь миру» [5]. Враховуючи вагомий внесок «Пласту» у виховання підростаючого покоління на засадах моралі, здорового способу життя і любові до рідного краю, 28 березня 2008 року вийшов Указ Президента України № 279/2008 «Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні».

Відповідно до Указу Президента України № 616/2008 від 3.07 2008 «Про проведення у 2009 році в Україні Року молоді» Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту здійснює розробку Концепції національно-патріотичного виховання молоді та готує проект створення Всеукраїнського центру патріотичного виховання. Хоча подібні напрацювання були вже здійснені Радою національної безпеки і оборони. Ще у 2006 році при апараті Ради національної безпеки і оборони було створено робочу групу з питань патріотичного виховання молоді, яка під керівництвом Василя Крутова здійснювала розробку загальнодержавної концепції патріотичного виховання молоді[6]. Концепція була подана в секретаріат РНБОУ в серпні 2007 року, але після зміни керівництва секретаріату Ради роботи в цьому напрямку були призупинені. Крім того єдину концепцію патріотичного виховання також

намагається виробити Інститут з проблем виховання Академії Педагогічних Наук України.

В цілому слід відзначити, що хоча органами державної влади й проводиться певна робота у плані здійснення патріотичного виховання молоді, але існує ряд значних проблем у даній галузі. Зокрема до цього часу не прийнятий законопроект про патріотичне виховання молоді. Кожна з державних інституцій реалізує свою концепцію патріотичного виховання, що не завжди узгоджується з іншими державними структурами та неурядовими організаціями, що здійснюють подібну роботу. Відсутня Загальнодержавна програма патріотичного виховання молоді, не визначена інституція, яка б здійснювала координацію діяльності всіх структур у забезпеченні патріотичного виховання. Не налагоджена ефективна взаємодія органів державної влади з громадськими організаціями. Крім того неурядові організації формують і намагаються реалізувати концепції патріотичного виховання, які суперечать одна одній. Якщо козацькі організації проводять заходи по вихованню молоді на національних традиціях, створюючи умови для формування у молоді українського національного історичного наративу, то ветеранські організації пропонують програму патріотичного виховання молоді, яка відтворює радянський історичний наратив. Зокрема Український фонд соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил, Український фонд пошуку «Пам'ять» запропонували для впровадження у вітчизняних навчальних закладах Програми героїко-патріотичне виховання учнівської молоді «Навчання доблесті і слави» у рамках якої будуть висвітлюватися такі теми: «Історична роль Переяславської козацької ради у долі двох братських народів Українського та Російського», «Радянська Армія, з миротворчою місією в гарячих точках планети», «Нескорена і легендарна Радянська Армія, надійний щит нації.»

Також потрібно відмітити низький рівень інформаційно-пропагандистське забезпечення патріотичного виховання молоді. В ЗМІ

досить мало матеріалів які б висвітлювали героїчні сторінки української історії, на яких молоді могла б вчитися, на багатьох програмах транслюються передачі, що відображають імперське минуле Російської Федерації. Подібні тенденції спостерігаються і у вітчизняному кінопрокаті, який заповнений здебільшого російськими та американськими фільмами, які пропагують цінності зарубіжних країн. На жаль фільмів вітчизняного виробництва, які б виховували молодь на кращих зразках української історії на сьогодні досить мало.

Для подолання вищезазначених проблем потрібно здійснити ряд наступних кроків, зокрема:

- Удосконалити нормативно-правову базу патріотичного виховання молоді шляхом розробки і затвердження Загальнодержавної концепції національно-патріотичного виховання молоді та інших відповідних нормативно-правових документів.
- Створити єдиний координаційний центр під патронатом Президента України для забезпечення ефективного здійснення патріотичного виховання молоді з залученням представників відповідних міністерств та відомств, громадських організацій, ЗМІ.
- Сприяти посиленню співпраці органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями національно-патріотичного спрямування.
- Створити механізми економічного стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють підтримку заходів неурядових організацій, спрямованих на патріотичне виховання молоді.
- Розробити та реалізувати місцеві і галузеві програми патріотичного виховання молоді центральними й місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування.
- Активізувати інформаційно-пропагандистське забезпечення патріотичного виховання молоді шляхом розроблення рекомендацій щодо

посилення патріотичної спрямованості програм радіомовлення та телебачення, матеріалів друкованих засобів масової інформації.

- Здійснити підтримку виробництва вітчизняної кінопродукції, видання творів, постановки спектаклів, спрямованих на патріотичне виховання підростаючого покоління.

Висновки. Отже, український патріотизм – явище синтетичне, яке відображає все незаперечно цінне в історії української державності. Український патріотизм визнає природну закономірність довготривалого історичного розвитку української нації, народу аж до створення своєї державності. Таким чином, український патріотизм сприяє процесу національно-державного розвитку, спрямованого на побудову демократичного, громадянського суспільства.

Література

1. Державний стандарт базової і середньої освіти. [Електрон. ресурс] //Міністерство освіти і науки України[веб-сайт] - Режим доступу: [//www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua)
2. Шкільна історія очима істориків —науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України. — Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2008 – 128 с.
3. Юхновський, І. Про ідеологію і політику Українського інституту національної пам'яті/ І. Юхновський// Дзеркало тижня. – 2007. - №40. – С 16-18.
4. Афанасьєв, А. Педагогічні основи військово-патріотичного виховання військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України/ А.Афанасьєв — К., 2005. — 266 с
5. Пласт – Національна скаутська організація України[Електрон. ресурс] //Пластовий портал[веб-сайт] - Режим доступу: <http://www.plast.org.ua/plast/fact-list/>
6. Робоча група з питань патріотичного виховання молоді при апараті РНБО ініціює розробку загальнодержавної концепції патріотичного виховання молодих людей[Електрон. ресурс] // Рада національної безпеки і оборони України [веб-сайт] - Режим доступу: <http://www.rainbow.gov.ua/news/450.html>